

Arany János és a vallás.

Csodálatos varázsereje van a költészetnek. Nincsen oly magas fokon álló művészi zene, a mely oly mély hatással lehetne az emberi lélekre, mint a költészet. Nem is lehet el az ember e nélkül. A mi a testnek a mindennapi kenyér, az a lélekre nézve a költészet. Mondhatni, lelkünknek lelkesítő itala az, mely nélkül valóban pusztá, sivár és kietlen volna ez az élet. Különösen elmondhatjuk ezt a vallásos költésze-tről, mely nemcsak gyönyörködtet és tanít, de szívünket meg-nemesíti és bánatinkban megvigasztal.

Egy vallásos lelkületű költő éppen itt, a vigasztalás és megnyugtató terén emelkedik fel hivatásának valódi magaslatára. Mennél nagyobb a szenvedés, mentől mélyebb a fájdalom, annál csodálatosabb bűvérővel hat a vallásos költészet. A szenvedő embernek egész *belső* világát ragadja meg; s nemcsak megnyugtatója, hanem varázserejével fölemeli és meg-újítja.

A magyar költészetben minden korban jelentős volt a vallásos elem. Középkorban, reformáció időszakában a vallás volt a költészet uralkodó eleme. A kurucz költészetben is fontos szerepök van a vallásos érzelmeknek. Csak a XVIII. században halványul meg költészetünkben a vallásos vonás, hogy a XIX-ikben annál erőteljesebben domboruljon ki.

Az elmúlt század költői közül azonban egyiknek költészetében sem található fel annyi vallásos vonás, mint *Tompa* és *Arany* költeményeiben. A Szász Károly és Lévay költészetében is sok vallásos érzés és erő nyilatkozik meg. Ezeknél is megvan a hitnek ama boldogító fénysugara, mely a lelket Istenhez emeli; de állíthatjuk, hogy *Tompa* és *Arany* költeményeinek általánosabb vonása a vallásos jelleg.

Tompával nem foglalkozunk e rövid közleményben. Avattott toll, mint a dr. *Székely* Györgyé és S. *Szabó* Józsefé hosszasan és alaposan méltatták már, e folyóirat hasábjain is,

a pap-költőt. Mi jelenleg csak Arany vallásos költeményeiből domborítjuk ki azokat a vallásos motívumokat, melyek őt előttünk *itt is* halhatatlanná teszik.

Arany költészetével sok oldalról és sokan foglalkoztak már irodalmunkban. Ismertetői főként aesthetikai oldalát emelték költeményeinek és világították meg előttünk. Se előtte, se utána olyan mesteri kézzel nem rajzolta még le a magyar népelemnek minden jellemző tulajdonságait, mint éppen ő. Maga a nagy gondolkodó bölcész és író, Eötvös, mikor „Toldi“-ja megjelent, úgy nyilatkozott e korszakalkotó műről, hogy ezen egyetlen műért mindazt odaadná, a mit csak életében valaha írt. Az azonban szinte érthetetlen és meglepő, hogy a magyar irodalom annyi hivatott munkása közt nem akadt *senki*, a ki Arany költeményeinek vallásos tartalmával közelebbről foglalkozott volna; s a ki e szép és örökbecsű költeményeket elemezve, *külön* is kiemelte volna a vallásos gondolatoknak amaz eszmei, főséges és magasztos tartalmát, mely Arany műveiben oly bőven található fel. Nem akadt hivatásos író, a ki figyelmünket ráirányította volna ama mély-séges hit áldásos forrására is, mely e költeményekből, *itt és ott*, felfakad.

A közművelődés igen sok nagy és kimagasló alakjánál tapasztalhatjuk azt, hogy egyszerű polgári családból származván, lelkök *első* táplálékát, műveltségök kezdetleges elemeit: *a Bibliából merítik*. Arany kimagasló példa lehet e tekintetben előttünk. A nagyszalontai egyszerű földmivelő családnak puritán becsületessége, tiszta vallásos érzületök, mint a milyen tiszta és üde volt az a légkör, melyben éltek, a gyermek kedélyére is kitörölhetetlen benyomást tesznek; és azt a vallásos érzést, melyet ő a szülői háznál gyermekkorában nyert, a férfi és agg költő szivéből sem irthatják ki később sem *soha többé* az életnek sokféle súlyos viharai és megpróbáltatásai, mert ezek végigkísérik a mi Aranyunkat életpályáján a bölcsőtől a koporsóig. A költő életének minden fázisában, bánatban, mint örömben egyaránt, ott találhatjuk ama mély vallásos érzést, mint irányító tényezőt, mely őt el nem hagyja soha!

A görög nép dicsekedve említé fel, hogy neki csak *egy* Homerosa volt, a magyar nép is büszkeséggel gondolhat arra, hogy neki is *csak egy* Aranyja volt. Az a nagy és nemes lélek, a mely nála megnyilatkozik, mindig karöltve jár a költő ismeretes szerénységével és mély vallásosságával. Az ő világa valóban a lélek és kedély világa volt. Magas röptű és nemes lelke soha alá nem száll a föld porába, hanem mindig csak fenn, magasabb régiókban repül. Nemesen érző ideális lelke

folyton ott lebeg a tisztultabb légkörben, a természet remek templomában, hol szívében áhitat kél, hol ő aztán leborulva imádkozik. Nála a vallás soha nem *külső* dekorum, hanem való-ságos *belső* életszükség.

Arany költészetének a vallásos érzelem adja meg azt a ragyogó fényt, mely a költő egész lelkivilágát áthatja és meg-nemesíti. Egyszerű, zajtalan élete egészen költészetével forrt egybe. Már maga az a tiszta légkör, melyben született és felneveltetett, mintegy vallásossá praedestinálta őt. Igen talá-lóan és jellemzően mondja egy tartalmas és érdekes szék-foglaló beszédben *Biró Sándor* vallástanár:¹ „Mint hajdan Achillest a Stix folyóban Thetis, úgy fürösztötte őt is napon-ként kegyes édes anyja abban a vízben, mely a Szentírásban csörgedez s mely a lelket sérthetlenné teszi“. Arany is fel van vértézve mindazon lelki fegyverekkel, melyek őt nagygyá és csodálttá teszik; magyar fájának minden dicsősége ott lebeg már lelki szemei előtt . . . álmai megvalósulását látja . . . reményei egészen föl a magasba érnek s lelke egész szent meggyőződésével tör utána; s midőn már-már mindent betelje-sülni gondolt és remélt, akkor jön a fájó csalódás és kiábrán-dulás is s látnia kell:

Hogy üres kép, játszi sugár,
Mit olykor szeme lát;
Nem híd, mely összekötné
Földdel a menny kapuját.“

Mint az arany a tűzben edződik meg és ott tűnik ki e nemes fém értéke, úgy a mi nagy költőnk zaklatott lelke is sokszor átéli és átszenvedi az élet keserves küzdelmeinek és gyötrelmes lelki harcainak *sokféle* tűzpróbáját. Mint szalontai korrektor és jegyző igen szűkös anyagi viszonyok között élvén, neki is többször éreznie kellett ama paizsos férfiúnak vas hatalmát, melynek szomorú neve szegénység. Az isteni gond-viselés által rábocsátott csapásokkal sokszor nehéz harcra kél. Életének zaklatott hajója nem mindig csendes hullámo-kon halad; de azért soha kétségbe nem esik; s a legnehe-zebb megpróbáltatások közt, a legválságosabb pillanatokban is, bánatos lelkét megragadta ama felemelő és megnyugtató tudat:

„Hogy övéit el nem hagyja,
Ki mindnyájunk édes Atyja.“

¹ Lásd: A Székelyudvarhelyi ref. Kollégium Értesítője 1906—1907. 48. l.

Arany már gyermekkorában azt tanulta az öreg családi Bibliából, hogy Isten az övéit, kik benne bíznak, nem hagyja el soha és hogy a csapások is csak arra valók, hogy a szenvedő lelkek, a kísértések és megpróbáltatások izzó tűzében megtisztulva, felemelt fővel járhassanak az élet tövises és rögös utain. Hiszen az arany is csak egyszerű, értéktelen kőnek látszik, midőn a földből kiemelik; de „tűzzel és pörölyvel addig gyötrik“, míg nemes fém, tiszta, értékes arany lesz belőle. Nem az a boldog ember, ki soha nem szenvedett és mindig csak rózsákkal hintett utakon járogatott, hanem boldog igazán csak az lehet, ki a csapások alatt sem roskad össze, hanem az ő Istenében bizik. Arany vallásos lelke mindig bizott az isteni gondviselésben. Szegény költőnek jelzi magát, ki fiának örökül nem sokat, legfőleg mocsoktalan nevet hágy. Ő már saját tapasztalásából tudja azt, hogy ez ugyan „a tömegnél magábanvéve csak hitvány érdem“, de gyermekének szívébe már *korán* beplántálja a vallást, ezt a drága gyémántkövet, mely a lelket megacézolja és felvértezi azzal, a mire majd legnagyobb szüksége lesz a földi lét küzdelmei közt:

„Mert szegénynek drága kincs a hit,
Túrni és remélni megtanít:
S néki, míg a sír rá nem lehel,
Mindig túrni és remélni kell!“

Ez a mélabús, mindig fájó, a külső világ eseményeiben mindig csak dissonantiát találó érzés akaratlanul is odavezeti a költőt az ember *belső* énjéhez, a melyben a vallás, a hit honol.

Mint a bűvár leszáll a tenger mélyére, hogy onnan értékes kincset, drága gyöngyököt hozzon fel, úgy Arany is leszáll a szívek mélyébe, hogy onnan hozza fel a legmagasztosabb gondolatokat és érzelmeket. És ezek az érzelmek fölemelik az ő csüggeteg lelkét; s azt a szép költeményt, melyet a „földi kín“ lefestésével kezd meg, megnyugvással zárja be s fiának meghatóan mondja:

„Lelj vigasztalást a szent igében:
Bujdosunk a földi téreken.
Kis kacsóid összetéve szépen
Imádkozzál édes gyermekem.“

Csakis olyan melegszívű családapa, ki az ő kis fiát annyira odaadó szeretettel becézte, mint Arany, a kinek kezében nemcsak a lant, hanem a Biblia is sokszor megfordult, kinél, mint hú kísérotárs, a vallásos érzés és gondolat mindig

ott van a családi élet minden eseményei között, biztathatja azt, midőn mondja :

„Óh remélj, remélj egy jobb hazát!
Benne az erény diadalát;
Mert különben sorsod és e föld
Isten ellen zúgolódní költ.“

A mi Aranyunk nem is zúgolódik. Lelke nem háborgó tenger, mely kavarog, de csendes sima tó, melyen nem szántanak többé fenyegető barázdákat az életnek viharzó hullámai. Fel van már fegyverkezve *eléggé* egy viharban megédzett léleknek minden vértjével, midőn harcra kél. Fajának dicsősége, szeretett nemzetének boldogabb jövője lebeg szemei előtt; fut utána, mint balga gyermek a csalékony délibáb után. Tudja, hogy veszélyes út áll előtte, de azért nem ijed meg, lábait szűrő tövissek vérzik, de ő rá sem néz ezekre, hanem néz a jövőbe, fel *egyenesen* a magasba és halad tovább . . . tovább. Reményei már majdnem egészen az égig érnek, de hirtelen jő rá a kiábrándulás. S ekkor látja csak :

„Hogy üres kép, játszi sugár,
Mit olykor szeme lát,
Nem híd, mely összekötné,
Földdel a menny kapuját.“

Ezt az *összekötő hidat* találhatja meg a költő László királylyal, midőn az országban dühöngő pestis gyilkoló hatása alatt a nép háborogva követeli tőle, hogy állítsa vissza a pogány vallást, a mely ellen nagyot vétett a nép s ezért szakadt rá a fenyegető veszély. A király ekkor felkönyörög az *igaz* Istenhez, hogy ne vonja el a néptől lelkének világát: „inkább orvosolja elméik vakságát“. A könyörgés buzgó szava az egy igaz Isten által meghallgatva lőn, s a veszedelem elmúltával a király kimegy a néphez és hirdeti annak :

„Örvendj népem, örvendj; adj hálát Uradnak!
Adj hálát az *élő, egy, igaz* Istennek:
Mert megadta végét a veszedelemnek.“

A magyar szabadságharcz évében egész pesszimisztikus fájdalommal néz szét a költő lelke „széles e hazában“, látja a fajirtó fegyvert, égő falvakat, rombadólt lakásokat, meztelen inséget, jajkiáltásokat; itt és ott a vadonban elszórt temetetlen tetemeket, „mikre éhes keselyűk, hollók gyülekeztek“. Lelke legörnyed a kínzó fájdalom alatt; a küzdésben hitét már-már a kétségbeesés ostromolja; de im, megint ahhoz fohászkodik,

a kiről hiszi, hogy a nemzetet nem engedi elveszni, kihez így kiált fel:

„Istenem, Istenem, mily jó volna ennyi
Gyötrelmes valóból szebb álomra kelni.“

A szabadságharcz utáni szomorú időkben szólaltatja meg a költő a csonka-bonka honvédet a „Koldus-ének“-ben. Mily mélységes fájdalom és mennyi keserűség beszél e költeményben! A béna harczfi, ki jobb kezét veszté dülő csatákban és baljában most mankót hord, házról-házra járva a könyörtület alamizsnájáért esd a boldogabb lelkekhez. Szívrázóan kéri őket, hogy ne uszítsák rá ebeiket, mert, mint:

„Szegény harczfi jövök, kérni egy falatot
— Adjatok, adjatok, a mit Isten adott.“

Egy mély fájdalom diktálta szomorú elégia ez, mely a szegény koldus honvédet, ki pedig egykor dicsőségről, egy nemzetnek örök dicsőségéről álmodozott, most a mindennapi betevő falatot ilyen lealázó módon megkeresni kényszeríti. Nem is kér ő egyebet, csak egy *keveset* abból, a mit Isten másoknak *bőven adott*.

Meghatóbb költeményt még nem írt emberi toll, mint a költő, midőn a „hajótörött“ kínjait festi le. Az élet bizonytalan voltának szemlélete fájó hangokat fakaszt a hajótöröttnek ajkán. Keserűen panaszkodik, hogy az irigy habok összetörik könnyen hajóját s elrabolják tőle az utolsó deszkaszálat is. A milliók ura — pár percz alatt — koldussá lesz. Azonban ekkor is csendes rezignálással és vallásos hittel beismeri:

„Veszendő a világi jó
A holnapig sem biztosít
Tömött szekrény, rakott hajó.“

Nem vagyunk tényezők ama nagy számvető számadásában. A mi számításunk semmi Azzal szemben, a kire figyelmünket ráirányítja a szegény hajótörött is, midőn mondja:

„Féljétek Istent, emberek!
Az élet számvetése csal,
Reménybukott szív halni vágy,
Koldus marad, meg még se' hal.“

A bibliás költő vallásos lelke nyilatkozik meg „Domokosnapra“ írt szép költeményében. Vonzóbban a szülék iránti tiszteletet ecsetelni, mint e költeményben kifejezve van, aligha tudná bárki is. (Lásd Máté XV. 4.) Alapgondolata e költemény-

nek az, hogy nehéz küzdéssel teljes az életpálya, melyen: „az erőtlen csügged, az erős megállja“. Csak *akarát* kell az ifjú ereibe, mely előbb-utóbb „borostyánt arat“. De a célhoz jutva, ne feledje el ám senki, hogy az áldás, a szülei szeretet melege mellett, onnan felülről jó. Ezért mondja a küzdő ifjúnak a költő:

„Aldjad a jó Istent, ki megálda téged,
Adván őreidül szerető szüléket,
Adván eszközöket, elhárítani pályád'
Annyi más futónak nehéz — akadályát.
Aldjad Istent, hanem óvakodj, a mivel
Ő álda meg, saját érdemül róni fel.“

A túlvilági jutalomról és büntetésről is teljesen meg van győződve a költő. Hiszi és vallja, hogy: „Isten megfizet kinek-kinek cselekedetei szerint“. Olyan erkölcsi világrend ez, a mely kérlelhetlenül mindenki felett uralkodik. De jól is van ez így! Hadd lássa az ember az isteni világkormányzásnak kikerülhetetlen következményeit. A „*Vén Márkus*“ is érzi ezt, kinek testét, hamis esküvésért, a föld is kidobja, lelkét az ég be nem fogadja, mert — vétkezett!

Mindent el lehet ravasz fogásokkal csitítgatni, csak a *lelkiismeret* vádló szavát nem lehet elnémitani. Felébred az sötét éjjeleken is és hallatja kárhoztató szavát. Megdöbbenően hirdeti ezt Arany Eduárdnál a „*walesi bárdok*“-ban. A gonosz király mindenkit szeretne *örökre* elnémitani, hogy *senki* ne legyen tanuja vérszopó tetteinek, hogy fülébe ne kiálthassa, a ki él: „király, te tetted ezt!“ Hasztalan azonban a sok vérontás. Ott, ott a szív mélyén szólal meg az elcsitított lelkiismeret. Nemcsak a királyi palotában, az éj csendjében hallatja ez kárhoztató szavát, de a lakomákon is, hol pedig mulatni és feledni akar Eduárd. Ott is fülébe cseng az ártatlanul máglyára hurczoltak siralmi éneke s

„Ötszáz énekli hangosan
A vértanuk dalát.“

A vallásnak éppen az a nemes hivatása és magasztos feladata, hogy felébreszse a lelkiismeret szavát. Az angol költőknél Shakespeare és Milton, a németeknél Herder és Goethe, nálunk pedig Arany valóban mesterileg végzik ezt. Arany balladáit utólérhetlenek e tekintetben. Ott mered elénk „*Ágnes asszony*“ tragikus története. A nő kedvesével megöleti saját férjét. És az a vér, melyet a bűnös nő „akkor éjjel“ kiszökelt, látott, nem hagyja őt nappal sem nyugodni soha!

Tiszta vizű patakot keres, hogy annak fehér habjaiban azt a vérfoltot örökre lemoshassa. Virradattól késő estig mindig mossa, de hiába. Azt nem moshatja le soha, mert az nemcsak *vérfolt* ott a fehér lepedőn, hanem *bűnfolt* is, mely oda van tapadva a lelkiismerethez. Ez a tudat utóljára is őrtületbe hajtja a szerencsétlen asszonyt, a kit birái is útjára bocsátanak, hogy hadd mossa hát, ha tudja, tisztára azt a foltot:

„Eredj haza. Isten adjon
Erőt ahhoz és kegyelmet.“

A folt azonban nem tisztul, a vergődő lélek kínja pedig meg-megújul eme panaszos felkiáltásban:

„Óh irgalom Atyja, ne hagyj el!“

A bibliás költő szólaltatja meg a két szép kisdédét elvesztett Rachelt is panaszos énekében. Ennél a két költeménynél szebbet és szívrehatóbbat emberi elme még nem alkotott. Örök dicsősége ez nemcsak Aranynak, de a magyar génusznak is. Az édes anyai megmérhetetlen bánat plasztikus leírása, a gondolattartalom gazdagsága s az érzés közvetlensége teszi ezt a két költeményt — a maga nemében — páratlanná. Milyen megragadóan van ezekben ecsetelve az édes anyának szívfájdalma, kinek csecsemőit, a *többiekkel* együtt, öletti le a gyilkos Heródes, hogy ezekkel együtt kiirihassa *azt is*, a kitől félt és a kiről jól tudta, hogy életbenmaradása az ő uralmának végét jelenti. Szegény Rachel! Hiába ébresztgeti magzatait; hasztalan nyújtja oda azoknak emlőit . . . azok fel nem ébrednek *többé!* A fájdalom kínja közt is van valami azonban, a mi elcsitítgatja az anya keservét, az a tudat, hogy: . . . megnyílt a jövődő. És

„Kiről annyi jósnak zenge ihlett szája,
Megszületett, érzem, Júdának királya,
Kicsiny Bethlehemben!“

A vérszopó Heródes zsarnoki uralmának ezzel vége szakad. Az isteni gondviselés nemcsak előhívta az idők méhéből, de a gyiloktól meg is óvta azt, a ki most már utat fog törni a szegény zsidó népnek a szolgaság szomorú fogságából a szabadság dicső templomába. Szegény Rachel mélységes fájdalmát is ez a tudat enyhíti némileg, midőn fenhangon kiáltja oda a gyilkos koronás főnek:

„És kitől rettegsz, nem féli fegyverid Ő,
Az *Ige*, az *eszme*.“

A vallás Arany szerint az emberi szív mélyén rejlik. A legtisztább és legmagasztosabb érzelem ez, mely bennünket ama *felsőbb lényhez* fűz, a kinek kezébe van letéve életünknek sorsa és a kitől függ boldogságunk is. E csodálatos szellem előtt még a költő is elejti „hitvány koszorúját“.

„És mintha lábait szentegyházba tenné,
Imádva borul le, mert az Istent sejtí.“

Az embernek különben is nem az a hivatása, hogy fűrészsze az isteni titkoknak megmérhetetlen mélységét, hanem az a kötelessége

„Hogy a hitlen ember imádni tanulja
A köd oszlopában rejlő Istenséget.“
(V. ö. I. Kor. X, 1—2. v.)

A bűnös ember lelkének vádló szava nyilatkozik meg az „*Első lopás*“ című költői elbeszélésben. A munkához nem szokott ifjú, hogy megélhessen, a nyomor nyomasztó hatása alatt, bűnre vetemedik. Éjnek sötét leple alatt indul el, hogy elorozza szomszédjának jószágát. Mikor már saját udvarában volt ezzel:

„Nagy lélekzetet vőn, neki bátoroda,
Szája pedig ráment egy *hála-isten-re*:
Csak midőn kiejté az *Isten* szót ajka,
Akkor ütődött meg, gondolkozván rajta.“

„Érzi, hogy csömör van az ő udvarában,
Akárhogy, akármint, ki kell annak menni!
„Még nem volna késő — gondolja magában —
M megbánással a bűnt jóvá lehet tenni.“

Úgy is történt, a mint elgondolta. A vádló lelkiismeret kényszeríti a tolvajt arra, hogy az eltulajdonított jószágot tulajdonosának visszahajtsa. Hajtja is már; de bezzeg megjárta; megfogják a tetten s hiába védekezik, hazudozik, hogy a jószágot „bitangjába lelte“ gazdájához hajtja — nem hisznek neki, a bírák törvényt ülnek felette s fogságba vetik.

Most következik már el rá nézve a megbánásnak keserű, megpróbáltatásokkal teljes, de végeredményében örvendetes esztendje. Az elkövetett bűnnek szomorú kísértete sokszor felkeresi őt börtönében. Gyógyíthatatlan kórként rágódik ott annak emléke az ő életén. Lelkében fel-felsőhajt, hogy ám

hadd maradjon hát tolvaj a világ szemében, csak a lelke ne vádolja őt és bizik is abban, a ki a szíveket vizsgálja, hogy:

„Ha gonoszul tettem, igazán megbántam,
A megtérő juhot befogadja nyája.“

Úgy is lett, a mint óhajtotta. Mikor börtönéből kiszabadult, a mi addig teljesen ismeretlen volt előtte, hozzáfogott a munkához és a becsületes munkán megvolt az Isten áldása.

„Jó gazdának tarták az egész környéken,
Isten háza mellett volt egy szép új háza,
Mind a két hajlékra holtig ő vigyáza.“

A gondatlan és eltévedt ifjúból később istenes vén ember lett, a ki mellé gyülekezve: „gyermeki, szomszédi“ el-elmondogató nekik e tanulságos történetet, melyet Arany megható szavakban irván le, remek költeményét, *erkölcsi tanulságképen*, e szép bibliai beszéddel vezeti be:

„Ki ruházta fel a mezők liliomát?
Ki visel hű gondot az égi madárra?
Útlan bujdosónak ki vezérli nyomát?
Kit nevez atyjának az atyátlan árva?
Él még a jó Isten! Ő engem is szeret.
Megadja, ha kérem, a mai kenyeret?“

A vallásos ember nem is aggódhatik (Máté VI, 25. 26) testének táplálásáról, mert az Úr gondot visel arról. Az Isten intézkedésében megnyugvó ember ugyanis egészen *más szemmel* nézi a világot. Jönnek rá csapások, melyek ellen magát megvédeni nincs elég ereje; szívtépő fájdalmak lepik meg, melyek alatt már-már összeroskad a reménytvesztett emberi lélek; ráborulnak a súlyos lelki és testi szenvedések, melyek porig sujtják őtet; de a keresztyén ember *mindezekben* nem a felsőbb hatalom büntetését nézi, hanem magasabb és tisztultabb légkörbe felemelkedve, egy mennyei jó édes atyának *nevelő eszközeit* látja. A vallásos ihletű költő itt is megnyugtató a sors csapásai közt vergődő lelket:

„Kél és száll a sziv viharja
Mint a tenger vésze,
Fájdalom a boldogságnak
Egyik alkatrésze;
Az örömnök levegőjét
Megtisztítja bánat,

A ki zajlott búfelhőkön
Szép szívárvány támad.“

Nincs olyan hosszú éjszaka, melynek sötéttségét a reggeli napnak sugára ne oszlatná el. Nincsen olyan síró inség, hogy abban a hívő szív magának legalább egy tenyérnyi zöld oázist ne lelhetne. Hiszen éppen a szenvedés sötét *árnyából* és a remény biztató *derűjéből* alakul ki a vallásos ember képe. A vészes hullám sem ragadja magával szivhajónkat *örökké*:

„Ha nehéz bú és nehéz gond
Rossz napokat szerze,
Kárpótolja a nyugalom
Enyhületes percze.“

A szenvedő ember evangéliuma ez a vers, mely a szívet olyan tisztultabb légkörbe emeli, hol az élet ösvényei gyenge sajkánkat nem sodorhatják el és a hol a sors csapásai nekünk *semmit* nem árthatnak. Szegény, szánandó ember az, ki azt mondja, hogy nincsen isteni gondviselés! Hiszen a végetlen, abszolút hatalom nemcsak porig sujt és megaláz, de a kiállott szenvedésekért *bőven* kárpótol egykor bennünket.

* * *

Arany vallásos költeményeiből közölhetnénk még *többet* is, melyek mind élénk világot vetnek az ő keresztyén lelkületére. Nála különben is ezekben nemcsak a páratlan aesthetikus nyilatkozik meg, de az az erkölcsnemesítő hatás is, mely akaratlanul a legfőbb Valósághoz emeli az emberi szívet, Találóbban még egyetlenegy író sem fejezte ki azt a mélységes hatást, melyet e költő saját fajára gyakorolt, mint a kritikusok mestere, *Gyulai Pál*, midőn mondja: „Aranyból fogja meríteni a férfiú az élet küzdelmeinek eszméit, érzéseit, fájdalmát és vigaszát is. Örök szépségű rajzaiban mindig fenmaradnak fajunk szellemi törekvései, nemzeti vágyai, jellemző sajátságai, hogy az *újabb nemzedéket* mintegy megóvják az elfajulástól“.

Mi is hisszük és állítjuk, hogy Aranynek költészete bámulatos varázserővel viszi be nemcsak a magyar nemzeti, de a vallásos érzést is mindazok szívébe, a kik ezt olvasgatják. Soha nagyobb szükség nem volt arra, hogy ezt az érzést — *ilyen úton is* — bevigyük a társadalom minden rétegébe. Azt az általános, egyetemes műveltséget, melyre *ma már* mindenkinék szüksége van, a költészet, a vallással együtt kezét fogva, adhatja meg. Mélyen érző szívek s gondolkodó fők is

rámutattak már a döntészet ily irányú, magasztos hivatására.¹ Maga a görög bölcsész, Aristoteles, megmondta azt, hogy a költészet igazabb, mint a történelem. Arany ezt az igazságot tárja fel előttünk örök szépségű vallásos költeményeiben. Vigyük be ezeket már korán a gyermeki világba. Azok a vallástanárok pedig, kik az ifjúság valláserkölcsi nevelésével, ez igazán szép és nemes feladattal foglalkoznak, a morál és dogma mellett, ne hagyják el az Arany vallásos költészetének interpretálását sem. Annak a nemzedéknek, mely a mi nyomainkba lép, ha mi elköltözünk innen; s az egyháznak és társadalomnak tesznek ezzel becses és hasznos szolgálatot.

¹ Lásd: Uralkodó eszmék a magyar irodalom korszakaiban Arany Jánosig. Prot. Szemlében Albert Józseftől. XIV. évf., 13 lap.

Dr. Márk Ferencz.